

İSLÂM ÖNCESİ VE İSLÂM'IN İLK DÖNEMİNDE MEDİNE/YESRİB PAZARI ÜZERİNE (1) *

Prof. Dr. Michael Lecker **
Çev.: M. Mahfuz Söylemez ***

Peygamber Muhammed'in Medine idaresini ele geçirmesi sonucunu doğuran hadiseler silsilesi ile ilgili pek çok ayrıntı hala muğlaklığını korumaktadır. Bu bağlamda hicretin arifesinde Medine'de gerçekleşen hadiselerin durumunu anlamak çok önemlidir. Önemli bir avantaj da İslâm öncesi Medine ile ilgili oldukça verimli bir malzeme sağlayacak kaynakların hazırlanmasıdır, İslâmî dönem ile karıştırılmaması gereken bir hazırlık.

Medine çok kısa sürede tamamen değişti ve eski yer isimlerinin büyük bir kısmı unutuldu. Fakat bununla beraber İslâm öncesi isimleri koruyan rivayetler de mevcuttur. Bu rivayetlerin sıhhati, bağlantılarının yakından incelenmesi, bizim, Peygamberin geldiği esnadaki Medine ile ilgili veya daha çok köylerde oturan guruplara dair fikirlerimizin şekillenmesini mümkün kılacaktır.

Elinizdeki makale iki konuya değinmektedir:

- 1-İslâm öncesi Medine pazarları
- 2-Hicret ve sonrasında bu pazarlar ile ilgili gelişmeler

A. İslâm Öncesi Medine Pazarları

İslâm öncesinde Medine'deki meşhur Kaynuka'oğulları pazarına ilaveten üç ayrı pazar daha bulunmaktaydı. [Bu] dört pazar aşağıdaki bölgelerde yer alıyordu.

- 1- Zübâle'de
- 2- Kaynuka'oğulları bölgesindeki köprü'de (yani Buthân Vadisi köprüsü)

---

1 Bu makale Jerusalem Hebrew Üniversitesinde, Prof. Dr. M. J. Kister danışmanlığında hazırlanan doktora tezinden alınmıştır. Makale büyük oranda yazarın "Muhammed Medine'de: Coğrafi bir Bakış", (*Jerusalem Studies in Arabic and İslâm*, 6, 1985, ss. 29-62) başlıklı çalışmasına dayanmaktadır.

3-el-Asabe' de bulunan es-Safâsif' de

4-Daha sonra İbn Hubeyn sokağı olarak şöhret kazanacak olan yerdeki pazar ki Müzâhim olarak adlandırılmaktaydı. Burada Cahiliyye ve İslâm'ın ilk yıllarında pazar kurulurdu.² Yine Kubâ'da bir pazarın kurulduğuna dair bir rivayet [de] mevcuttur.³ Ancak muhtemelen bu rivayet, es-Safâsif pazarını ifade etmektedir.

1-Zübâle: Medine ile Yesrib olarak isimlendirilen köyün arasında Medine'nin kuzeyine uzanmaktaydı. Yesrib, Kanât'tan el-Curf'a ve el-Barnî olarak isimlendirilen bölgeden Zübâle'ye kadar devam ediyordu. Zübâle, Yesrib'in Medine'nin kuzeyindeki girişi olup Kûmetü Ebî'l-Hamra⁴ yakınında bulunuyordu. Kûme'nin yanında, Yahudi olan Zübâlelilere ait iki utum⁵ mevcuttu. Zübâle ve yanı başındaki Kûme, suyun depolandığı yerler idi. Daha sonraki dönemlerde sulama projeleri burada gerçekleştirildi. Yesrib'in, Peygamberin amcası Hamza b. Abdulmuttalib'in mezarının batısında ve Aynu'l-Ezrak yolundaki el-Birka olarak isimlendirilen yerin

* Elinizdeki çeviri, *JSAI* dergisinin 8 (1986) sayından yayınlanmış olan "On The Markets of Medina (Yesrib) in Pre-Islamic and Early Islamic Times" başlıklı makalenin çevirisidir. Metinde yer alan normal parantezler yazarına, köşeli parantezler ise bize aittir. (çev)

** Prof. Micheal Lecker; Jerusalem Hebrew Üniversitesi, Arap Dili ve Edebiyatı bölümünde çalışmaktadır. Yaşayan en ünlü Medine tarihçilerinden biri olan Lecker'in doktora tezi ve ondan sonraki çalışmalarının büyük bir kısmı bu şehrin tarihi ile ilgilidir. Medine, özellikle İslâm öncesi Medine tarihi ve coğrafyası hususunda ülkemizde maalesef yeterli çalışma neşredilmemiştir. Bu gerçeği göz önüne alarak bu şehir hakkında yapılan çalışmaları dilimize aktarmaya karar verdik ve sayın Lecker ile irtibat kurduk, çalışmalarının bir bölümünü Türkçe'ye aktarmak istediğimizi söyledik. Bundan son derece memnun olan Lecker, bize izin vermekle kalmadı, aynı zamanda ulaşmakta güçlük çektiğimiz diğer çalışmalarını da gönderme nezaketinde bulundu. Burada kendisine teşekkürü ifa edilmesi gereken bir borç olarak telakki ettiğimizi belirtmek isteriz. (çev)

*** Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Öğretim Üyesi.

2 Semhûdî, c. I, s. 539, kaynağı ise İbn Şebbe'dir. İbn Şebbe ile ilgili olarak bkz. *GAS*, I, 345 vd.

3 Bkz. İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Beyrut 1385/1965, c. I, s. 659 (Sumeyr savaşı) Krş. aşağıdaki 19, 20 nolu dipnotlar.

4 Burası toprak yığını, belki de sed idi

5 Medine'ye özgü olan bu yapılar küçük bir kale olarak kabul edilmektedir Mahalle veya köylerin ortasında bulunur, dış saldırılar esnasında buraya sığınılırdı. (çev)

doğusunda olduğu rivayet edilmektedir. Hacılar bu pınarı *Uyunu Hamza* olarak isimlendirmektedirler.⁶ Ehlü'z-Zübâle ifadesi de burada farklı kabilelere mensup insanların ikamet etmekte olduğunu göstermektedir. Çevredeki diğer yerleşim birimlerinde olduğu gibi Zübâle'de de Yahudiler vardı.⁷

2-Kaynuka'ogullarının⁸ Meşhur pazarı: Burası bazı detaylar ile aşağıda tartışılacaktır.

3- Safâsif Pazarı: Safâsif pazarı muhtemelen Amr b. Avfoğullarından Benû Cahcebâ'nın arazisinde idi. Bu araziler Cahcebâogullarının asıl toprakları olmayıp Amr b. Avfoğullarının diğer boyları ile aralarındaki kan davasından sonra, asıl yerlerini terketmeleri üzerine, yerleştikleri yeni topraklar idi. el-Asabe, Semhûdî'ye göre Kubâ⁹ Mescidi'nin batısındaydı.

4-Müzâhim Pazarı: Aynı yolla Müzâhim pazarının sahibini de belirlemek mümkündür. Pazar, daha sonra İbn Hubeyn sokağı olarak isimlendirilecek olan yerde bulunuyordu. Bu sokak, peygamber tarafından Ğifaroğullarına verilen arazilerin sınırını teşkil ediyordu. Müzâhim, daha sonra Medine valilerinin ikamet edecekleri kalenin yakınında, Medine pazarının kuzeybatısında idi. [Sokağa ismini veren] İbn Hubeyn Peygamberin amcası Abbas b. Abdulmuttalib'in mevalilerindendi.¹⁰ Müzâhim ismi, İslâm öncesi Medine'den bahseden diğer rivayetlerde de geçmektedir. [Örneğin bu isim] Abdullah b. Übeyy'in utumunun da adı idi.¹¹ Pazar ile utumun aynı ismi taşıyor olduğu gerçeği, bunların Peygamberin iflah olmaz düşmanı İbn Übeyy tarafından kontrol edildiklerini ve pazarın

6 JSAI, 6 (1985), 4. bölüm ve notlar.

7 JSAI, 6 (1985), 2. bölümün girişi.

8 JSAI, 6 (1985), 1. ve 3. bölümler.

9 Semhûdî, c. II, ss. 345-346. Bu ismi farklı şekilde okumanın bir çok yolu bulunmaktadır. Burası aynı zamanda el-Muassab olarak da isimlendirilmektedir. Krş. Yâkût, *Buldân*, Usaba maddesi.

10 Semhûdî, c. I, s. 547. Ayrıca bkz. age. S. 549.

11 Semhûdî, c. II, s. 273. "Utum kâne beyne zehrâney buyût benî Hublâ"; (Bu ifadeleri pazar ile ilgili cümleler takip etmektedir. Ancak ikisi arasında bir bağ kurulmaya çalışılmamıştır.) Müzâhim utumu ile ilgili olarak ayrıca bkz. *Eğânî*, c. XV, s. 164'deki Buas savaşı ile ilgili rivayete; Kays b. Hatim bir mısrandaki utumun Müzâhim'i kuşattığını söylemektedir. Yâkût, *Buldân*, ayrıca bkz. Kays b. Hatim, *Divân*, ed. Nasıruddin el-Esed, Beyrut 1387/1967, s. 86.

onun utumunun yakınlarında kurulduğunu akla getirmektedir. Bu pazarın, aynı zamanda, İslâm'ın ilk yıllarında da kuruluyor olması dikkate değer bir noktadır. Adı geçen pazar açık bir şekilde İbn Übeyy için ekonomik ve politik bir güçtü. [Bu durum aynı zamanda] diğer pazar sahipleri için de geçerliydi.

es-Safâsif pazarından bahseden rivayette yer alan Kubâ pazarının da Müzâhim ile alakası bulunmaktaydı. [Nitekim] Abdullah b. Übey, Hazreç kabilesinin Avfoğulları koluna –daha açık bir şekilde söyleyecek olursak; el-Hublâ denilen kabileler topluluğuna- mensuptu.¹² Kendilerinden sonra Benû Hublâ arazileri olarak isimlendirilen topraklar, Kubâ ile Buthân Vadisi ve Şuayb'ın doğusundaki Benû Hâris b. el-Hazrec'in arazileri arasında yer almaktaydı.¹³

Benû Avf b. Hazrec'in çeşitli boyları, Kaynuka'oğulları Yahudilerinin müttefiki idiler. Şimdiki tartışma için, Müzâhim pazarının Kaynuka' pazarı ve el-Asabe'deki es-Safâsif pazarı ile bir bağının olduğuna işaret etmek yeterlidir. Bu ilişki Benû Avf b. Hazrec'in farklı boylarının arazileri ile ilgili bilinenlerden çıkarsanabilir. Benû Avf b. Hazrec'in boylarından birinin adı Kavâkıl olup, utumları da bu isimle anılmaktaydı. el-Asabe ismi bu utumun bulunduğu yer ile ilgili rivayetlerde geçmektedir. Bu utum, el-Asabe'nin yakınında, Benû Sâlim b. Avf kabilesinden [Hublâ değil, yukarıya bkz.] Sâlimoğullarının evlerinin bulunduğu tarafta idi.¹⁴ Benû Sâlim'in arazisi, Batı Harra'nın uç kısmında, Mescid-i Nebevî'nin yer aldığı, Rânûnâ vadisinin batısında yer alıyordu.¹⁵ Sonuç olarak, Benû Avf b. Hazrec'in arazilerinin bir yerinde bulunan Müzâhim pazarı, aynı şekilde bir pazarı bulunan el-Asabe'ye de yakın olup ikisi de Batı Harra'ya fazla uzakta yer almıyordu. Yine Rânûnâ vadisi ile ilgili rivayetler dikkatli bir şekilde incelendiğinde Benû Kaynuka' pazarının da buraya komşu olduğu sonucu

12 el-Hublâ kabileye adını veren şahsın takma adı olup, asıl adı Sâlim idi. Bu grup Beni Avf'un bir kolu olan Salimoğulları ile karıştırılmamalıdır. Bu iki kabile bir birinden farklıdır. İbn Hazm, ss. 354-355.

13 Semhûdî, c. I, s. 141; Krş. İbn Hazm, *Ensâb*, s. 355. “*Kânet dâruhum beyne dâri benî'n-neccâr ve beyne dâr benî sa'ide.*”

14 Semhûdî, c. I, s. 141; “*utumu'l-kavâkil, ve huve'l-lezî fi tarafî buyût benî sâlim mimimmâ yelî nâhiyete'l-asabe, kâne li benî Sâlim b. 'Avf.*”

15 Semhûdî, c. I, s. 141.

çıkarılabilir.

es-Safâsif ise Abdullah b. Amr b. Osman'ın barajı ile eş-Şa'biyye arasında veya bir başka rivayete göre el-Asabe ile Abdullah el-Osmanî'nin (Abdullah b. Amr b. Osman) barajı arasındaydı.¹⁶ Rânûnâ (deresi) Abdullah b. Amr b. Osman'ın barajına akar, sonra es-Safâsif'de ayrılır, arkasından Velid'in oğulları olan İsmail ve Muhammed'in el-Asabe'daki arazilerine geçer, sonra el-Asabe'ye¹⁷ girer, sonra sağdan Kubâ'ya doğru ilerlerdi. Rânûnâ'nın daha sonra izlediği güzergahta birkaç yer ismi daha zikredilmektedir. es-Serrâra'ya girer ve el-Birka gölüne gelinceye kadar yoluna devam ederdi. Sonra iki kola ayrılır, kolun biri kavis çizdikten sonra Buthân Vadisine akarken, diğeri ise bu vadiye doğrudan akardı.¹⁸

Yukarıda Rânûnâ ile ilgili verilen bilgiler, İslâm öncesi dört pazardan da bahsetmektedir. Rivayette ilk bahsedilen pazar es-Safâsif'dir. es-Safâsif'i Müzâhim takip eder, çünkü Sâlim b. Avf b. el-Hazrec'in Cuma mescidi Vadi boyunca bir yerde idi.¹⁹ Rânûnâ daha sonra Buthân köprüsünün bitiminde, el-Âliye tarafında ikamet eden ve bu bölgedeki, köprüden geçmek isteyenlerin Medine'den Âliye'ye giderken kullandıkları yolun sağındaki iki utumun da sahibi olan Benû Kaynuka' pazarına uğradı.²⁰ Rânûnâ'nın Buthân Vadisine döküldüğü noktanın köprü olması muhtemeldir. Rânûnâ'nın Benû Salim'in topraklarındaki Cuma Mescidi'ne ulaştıktan sonra Buthân'a döküldüğü rivayet edilmektedir.²¹ Adı geçen akar sunun Buthân'a direk dökülen kolu ise muhtemelen burada ifade edilmektedir. Bir rivayete göre Buthân Vadisi, Buthân köprüsünün yakınlarından başlamaktaydı.²²

16 Semhûdî, c. II, s. 355; krş. Semhûdî, c. II, s. 321." *As-sûdd: sudd 'Abdullah b. 'Amr b. 'Usmân ye'tî minhu rânunâ' fihâ (?)*." Abdullah b. Amr b. Osman ile ilgili bkz. Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesep*, index.

17 el-Kasabe yazılmıştır

18 Semhûdî, c. II, s. 213, krş. age. c. I, s. 145.

19 Bkz. Yâkût, *Buldân*, Rânûnâ maddesi.

20 *JSAI*, 6 (1985) I. ve III. Bölümler.

21 Semhûdî, c. II, s. 214 (el-Mattarî).

22 Bu bilgece yorum Semhûdî tarafından İbn Şebbe'nin Buthân selli ile ilgili yazdıklarına dayalı olarak yapılmıştır. Semhûdî şöyle demektedir: (c. II, s. 216) *ve yufhemu min etrâfi kelâmi İbn Şebbe enne btidâ'e vadi buthân min cisir buthân, ve zalike bi kurbi'l-mâcishûniyye, ve ahirehu ğarbiyyetu mesâcidi'l-feth vd.* gerçekte İbn Şebbe bu selin köprüye (Buthân Köprüsü) ulaşımcaaya kadar (ki

Zübâle'deki dördüncü pazara gelince; bu pazarın [yukarıda zikredilen] üç pazardan biraz uzakta, [şehrin] kuzey batı tarafına daha yakın olduğu görülmektedir. Zübâle yakınındaki Yesrib, Birka olarak isimlendirilmekte olan yerin doğusundaydı. Yukarıda da ifade edildiği gibi; Rânûnâ ikiye ayrılmadan önce Birka'nın içinden geçer, Buthân'a doğru akardı; bu iki Birka'nın farklı olduklarını gösterme eğilimi vardır, fakat bu imkansız bir şeydir. Çünkü Zübâle Medine akıntılarının birleştiği noktanın yakınında, biraz daha kuzey batıdaydı.

Özetle bu dört pazarın tamamı gelecekte Medine olarak bilinecek olan bölgenin batısında olup güneyden kuzeye doğru şöyle sıralanmaktaydı: es-Safâsif, Müzâhim, Kaynuka' ve Zübâle: Bu dört pazarın ikisi (Kaynuka' ve Zübâle) Yahudilerin kontrolünde iken, Müzâhim pazarı da yahudilerin yakın müttefikleri Abdullah b. Übeyy b. Selül tarafından kontrol edilmekte idi.

Benü Kaynuka' ve Evs kabileleri arasında dikkat çeken ilişkiyi göstermek açısından yer isimlerini inceleme biraz daha sürdürülebilir. İslâm öncesinde gerçekleşmiş olan Yevmu's-Sumeyha veya Yevmu Sumeyr ile ilgili rivayetlerden Kaynuka' arazilerinin Benû Avf b. Hazrec kabilesinden Benû Sâlim ile Kubâ arasında olduğunu sunucuna varmak mümkündür.²³ Sâlimoğulları ile Kubâ arasında Safîne adında bir yer vardı.²⁴ es-Sâfîne, es-Sabha'daki Benû

---

akışını izah ederken) diğer bazı yer isimlerini de zikretmektedir; mamafih o sadece bu noktadadır, Semhûdî'ye göre bu nedenden dolayı Buthân olarak bilinmektedir. *Hatta yeride'l-cisre, sümme yestebtinu vâdî buthân hatta yesubbe fi Züğâbe.*

- 23 Hasan b. Sâbit, *Divân*, ed.V.Arafat, Londra, 1971, c. II, ss. 37, 41; İlk savaş, Amr b. Avfoğullarının köyündeki *fedâ*'da (meydan) Sâlimoğulları ile Kubâ halkı arasında meydana geldi (ayrıca aşağıdaki nota bkz.). İkinci savaş, *fedâ*'da taşlarla korunmakta olan Kaynuka' oğullarının kuyularının yanında veya bir başka rivayete göre ise Kaynuka' oğullarının utumunun yanında meydana geldi. Büyük bir ihtimalle her iki rivayette de aynı *fedâ*'dan bahsedilmektedir. Üçüncü savaş ise Benî Sâlim'in arka tarafına cereyan etmiştir.
- 24 "fe'ltekev bi's-safîne, beyne benî sâlim ve beyne Kubâ, karyeti benî Amr b. Avf (onunla ilgili olarak bkz. Semhûdî, c. II, s. 336. Krş. *Eğânî*, c. II, s. 177) sümme'ltekav bi'l-fedâ (bi'l-fasl olarak yazılmıştır. Daru'l-Kutup baskısından doğrusu tespit edilmiştir.) inde âtam benî Kaynuka.'

Hublâ ile Benû Amr b. Avf²⁵ arasında bulunan Safne ile muhtemelen aynı yerdir.²⁶ Safne ve Safîne ile ilgili detaylar isimlerinde olduğu gibi hemen hemen aynıdır. Bu bilgilerden Benû Kaynuka'ın Safîne'de ikamet ettikleri veya en azından Safîne'nin tamamı veya bir bölümünün kendilerine ait olduğu sonucu çıkarılabilir. Kaynuka' arazilerinde taştan yapılan kuyular Benû Sâlim ile Kubâ arasında bulunuyordu, Diğer taraftan Safîne de Kubâ ile Benû Sâlim arasında yer alıyordu. Keza Benû Atâhiyye olarak isimlendirilen Evs kabilesinin bir kolu Benû Hubla'nın üst tarafında, Safne'de(=bizim tahminimize göre Safîne), ikamet ettiği rivayet edilmektedir. Bu boy kendilerine mensup olan Şâs b. Kays'a ait olan Şâs utumunu burada inşa ettiler. Bu utum, güneye doğru dönüldüğünde sağda, Kubâ mescidinin yanındaki geniş boş alanında (meydan) yer alıyordu.²⁷ Benu Atâhiyye, Evs kabilesinden Benû Mürre b. Mâlik'i de kapsıyordu. Benû Kaynuka' ve Benû Atâhiyye arazileri ile ilgili rivayetlerin bir araya getirilmesi farklı bilgiler sağlamasaydı bu denli önem arzermeyecekti. Yukarıda zikredilen utumun, besbelli, sahibi olan Şas b. Kays'ın adı Benû Kaynuka' dan Resulallah'a muhalif olanlar arasında da geçmektedir.²⁸ Ancak Benû Kaynuka' ile Benû Atâhiyye arasındaki gerçek ilişki henüz tam olarak belirlenmiş değildir.

B. Hicret ve Pazarlar İle İlgili Daha Sonraki Gelişmeler

Peygamber'in Medine pazarları ile ilgili uygulamalarını, onun hakimiyetindeki bölge ile ilgili verilen detaylar ile veya Medine'ye gelişinden kısa bir süre sonra oluşan "araziye ait kurallarıyla" karşılaştırmak faydalı olabilir.²⁹ Biz burada sadece Medine'deki ana

25 Burası Kubâ olmalıdır. Çünkü Amr b. Avfoğulları, Kubâ sakinleri arasında yer alıyorlardı.

26 Yâkût, *Buldân*, Safna maddesine bkz. Ayrıca bkz. Vakıdî, c. II, s. 451, "Buthân köprüsü ve Safna yolundan Kubâ'ya doğru saptık." Krş. *Umdetu'l-ekber*, s. 309. Safna, Medine'de bir yer adıdır. Bir başka rivayette ise Kubâ'da olduğu ifade edilmektedir.

27 Semhûdî, c. I, s. 179. Ayrıca bkz. Semhûdî, c. II, s. 327. *Utum bi rahbeti mescid Kubâ' 'alâ yesârîke mustakbilu'l-kibleti, kâne li-Şas, ahî benî Atiyye b. Zeyd.*

28 İbn Hişam, *es-Sıra en-Nebeviyye*, thk. es-Saka, Ebyarî-Şelebî, Beyrut 1391/1971, c. II, s. 161. Ayrıca adı geçen eserin indeksine bakınız.

29 *JSAI*, 6 (1985) 29 vd. Aşağı pasajdaki bilgiler bu makaleden alınmıştır.

Yahudi kabileler, Benû Nadir, Benû Kureyza ve Benû Kaynuka', ile ilgili materyallerle ilgileniyoruz.

Ömer b. Şebbe'nin yegane rivayeti bize şunu açıklamaktadır: Peygamber Medine'ye geldiği zamanın hemen akabinde Zühre'de Ratic ve Huseykelilere ait oldukça geniş arazileri görmüştür. Bu kabileler, Peygamber'in gelişinden önce Medine'den sürülmüşlerdi. Bu rivayette iki yer ismi daha görülmektedir. Ömer b. Şebbe, bu arazilerde adına el-Haşşâşine denilen sulanmayan hurma fidelerinin olduğunu, Ömer b. Hattab'ın Samğ olarak isimlendirilen bu arsayı iktâ' olarak kabul ettiğini söylemektedir. Bu satırların yazarı [Lecker] yukarıda zikredilen makalesinde, Zühre'de bulunan arazinin, gerçekte üç büyük Yahudi kabilesinin de dahil olduğu Yahudilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgenin ortasında olduğunu gösteren bazı detayları izah etmeye çalışmaktadır. Medine'de, adı geçen arazinin bulunduğu yeri tam olarak tespit etmeye çalışmak için çok fazla veri serdetmek gerekli olmayabilir. [Şimdi de peygamber dönemindeki Medine pazarlarına bakalım]

1. Zübâle: Ömer'in payına düşen Zühre bölgesindeki es-Samğ [hurmalığ], Kûmetü Ebî'l-Hamra olarak isimlendirilen tepeye yakındı. Yine Zübâle de bu tepeye yakındı. Yukarıdaki rivayetler, daha önceleri Yesrib olarak isimlendirilen bölgede kurulmakta olan pazarın, Zübâle'nin bizzatihi içinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla Ömer'e iktâ' olarak verilen arazinin ticari bir değerinin bulunduğu izlenimi uyanmaktadır.³⁰

2. Kaynuka' Pazarı: Anlaşılan şudur ki, peygamber, başlangıçta Benû Kaynuka' pazarına yakın arazileri sahiplendi. [Peygamber'in istimlak ettiği] Zühre'deki arazileri de içeren hurma fideliğinin adı el-Haşşâşine idi ve el-Haşşâşine'nin Benû Kaynuka'a ait arazilerin içerisinde olduğu rivayet edilmektedir. Dahası, Haşşâşine'nin yakınlarında bulunan iki utum Benû Kaynuka' a ait olan pazarın civarında olup kendilerine aitmiş gibi görünmektedir.³¹

Peygamber'in ez-Zübeyr b. Avvam'a iktâ' olarak verdiği arazi de Kaynuka'oğulları'nın topraklarıyla ilişkilendirilebilir. Baki ez-Zübeyr ve ez-Zübeyriyyât olarak isimlendirilen arazinin Muhammemoğulları olarak bilinen Yahudi kabilesinin arazilerinin

30 Bkz. age. 4. bölüm.

31 Bkz. age. I. Bölüm.

içerisinde olduğu rivayet edilmektedir ki bu arazinin en azından bir parçasının Kaynuka' oğulları'nın pazarı olduğu açıktır. [Nadiroğulları sürgün edildikten sonra söz konusu arazilerin Zübeyr'in payına düştüğünü aktaran bir rivayetin varlığı not edilmeye değer.³² Bu durum, peygamber'in pazarı ile ilgili birbiri ile paralel iki rivayetten istihraç edilebilir.³³ Rivayetlerden birine göre; Peygamber Medine için bir pazar kurmak isteyince önce Benû Kaynuka' pazarına geldi. Arkasından da Medine pazarına gitti.³⁴ Diğer rivayete göre ise; Peygamber Bakî ez-Zübeyr denilen yerde (Yani daha sonra Bakî ez-Zübeyr olarak tanınacak olan yer) çadır kurdu. Sonra da (halka) "işte burası sizin pazarınızdır" buyurdu. O tarihte Benû Nadîr'in lideri olan veya kısa bir süre sonra Nadiroğullarının lideri olarak seçilecek olan³⁵ Ka'b b. Eşref, pazara girdi ve (peygamberin kurmuş olduğu çadırın) iplerini kesti. (Bu hadise üzerine) peygamber "hakikaten pazarı öyle bir yere taşıyacağım ki bu onu daha fazla kızdıracak" dedi ve "Medine pazarının olduğu yere" taşıdı.³⁶ Bu iki paralel rivayet, Kaynuka' pazarının Bakî ez-Zübeyr ile aynı yerde olduğunu göstermektedir. Bir başka ifade ile, Peygamber, ez-Zübeyr b. Avvam'a Benû Kaynuka' pazarını ganimet (iktâ') olarak vermiştir.

Peygamber (in kurduğu) Pazar, Kaynuka' pazarından çok uzak değildi; bu pazar (ki burası gerçekten peygamberin payına düşmüş olan arazi idi.) Kaynuka' pazarından sadece Musallâ ile ayrılmaktaydı. Bunu, Musallâ'nın, Kaynuka' pazarının kurulduğu Buthân köprüsü ile Medine pazarının arasında olduğu rivayetinden anlıyoruz.³⁷ Aynı netice ile ilgili bir başka rivayet ise şöyledir; peygamberin iktâ ile ez-Zübeyr'in iktâ bitişikti.³⁸ Öyleyse peygamberin pazarı ile Benû Kaynuka' pazarının ikisinin de Emevî halifesi Hişâm b. Abdulmelik döneminde Medine pazarı ile ilgili

32 Bkz. aynı yere. Bu rivayeti aşağıdaki Nadiroğullarından Ka'b b. Eşref'in, peygamberi söz konusu araziyi kendi pazarına katma girişimine bulaştıran rivayet ile karşılaştırınız.

33 Krş. M.J. Kister, "The Market of prophet" *JESHO*, 8(1965), ss. 273-274.

34 Semhûdî, c. I, s. 539.

35 Ali b. Burhanuddin el-Halebî, *İnsanu'l-Uyûn fî Sireti'l-Me'mûn (es-Sire el-Halebîye)*, Kahire 1320, c. II, s. 108; ayrıca bkz. Kister, yukarıdaki 28. dipnot.

36 Semhadî, c. I, s. 540.

37 *JSAI*, 6 (1985), 3. bölüm.

38 *JSAI*, 6 (1985) 1. bölüm.

rivayetlerde ifade edilmiş olmaları hayretengiz değildir. Semhûdî, burayı Medine pazarına katan Medine valisi İbrahim b. Hişam'ın (halifenin dayısıdır³⁹) sarayı ile ilgili İbn Zübâle'den aktardığı detaylı rivayeti bizim için korumuştur.⁴⁰ İbn Zübâle'nin rivayeti tamamen, sarayın kurulduğu bölgelerdeki yer isimlerine atıfta bulunan İbn Şeybe'den alınmıştır.

3. Peygamber Pazarı: Peygamber pazarı, Hazreç kabilesinden Benû Sâ'ide'nin daha önce mezarlığı olan yerde kuruldu. Mezarlık, İbn Ebî Zi'b'in sarayından (daha sonra saray olacaktır), Zeyd b. Sâbit'in konağına kadar uzanmaktaydı.⁴¹ Bereket versin bu iki konak, İbrahim b. Hişam'ın (kurduğu) pazarı anlatan rivayetlerde görülmekte olup buranın batı duvarına yakın oldukları ifade edilmektedir.⁴² Bütün bunlardan Peygamber pazarının daha sonraki dönemde, daha da büyümüş olan İbn Hişam'ın pazarının bir parçası haline geldiğini söyleyebiliriz.

4. Benû Kaynuka' Pazarı: Önceleri Benû Kaynuka'nın pazarı olan Baki ez-Zübeyr'in -ki burası Zübeyr'in iktâ'ı idi- güneyden kuzeye doğru uzanan doğu duvarı ile ilgili bilgilerden, buranın İbn Hişam pazarının kuzey doğu tarafında olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Mamafih Bakî ez-Zübeyr, İbn Hişam pazarının bir parçası değildi. [Fakat] İbn Zübâle'nin aktardığı rivayetten, Bakî ez-Zübeyr'in, İbn Hişam'ın inşaat sahasının dışında tutulmadığı gerçeği anlaşılmaktadır. [Nitekim] İbrahim b. Hişam burada depolar inşa etmiş ve tüccara kiraya vermiştir. Bununla birlikte Semhûdî, İbn Zübâle'nin yukarıdaki bilgilerle "İbn Hişam'ın, Bakî ez-Zübeyr'in boş alanında, pazarda yaptığı binaya benzer, bir bina kurduğunu

39 Semhûdî, c. I, s. 541. Onunla ilgili olarak bkz. *Tehzibu Tarihi Dimeşk*, Dimeşk 1330, c. II, s. 350 vd.

40 Semhûdî, c. I, s. 541 (*ahdese... dâren ehaze bihâ sûka'l-medine, ve sedde bihâ vucûhe'd-dûrî's-Şevâri' fi's-sûk*).

41 *JSAI*, 6 (1985) 3. bölüm.

42 Semhûdî, c. I, s. 542, *sümme (ehaze) veche dâri Zeyd b. Sâbit ve ceale li't-tarik menfezen, sümme veche dâri Cübeyr b. Müt'im elletî fihâ ashâbu'l-abâ', sümme veche dâri'l-karîziyyîn, sümme veche dâri'l-Abbas b. Abdulmuttalib, ey es-Seniyeti'l-leti kâne Abdullah b. Abbas yeskunuhâ ve ceale li benî Damra tarikan mübeveben, sümme veche ila dâri İbn Ebî Zi'b, sümme dâri Şuveyfi' sümme sadakati'z-Zübeyr, ve ceale Benî'd-Dil tariken mübeveben kultu (Semhûdî) ve haze't tarîk inde niyâheti hâze'l-cidari's-şarkiyyi mimma yeli's-Şâm kurbe Sâniyeti'l-Vedâ'i. Ve't-turukul mezkure kablehu fi'l-cidâri'l-mezkûri fi'l-meşrik*.

belirtmeye çalıştığını vurgulamaktadır. Semhûdî bu bilgilere, Bakî' ez-Zübeyr'in İbn Hişam tarafından kurulan pazarın bir parçası olduğu yorumunu ilave etmektedir.⁴³ Eğer Semhûdî haklı ise, peygamber pazarının aksine, Benû Kaynuka' pazarı, açık bir şekilde peygamber pazarına komşu olmasına rağmen İbn Hişam pazarına dahil edilmedi.

5. Musallâ: Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Musallâ, Benû Kaynuka' pazarını Medine pazarından ayırmaktaydı. Peygamber döneminde Musallâ, içinde hiçbir bina olmayan boş, işlenmemiş ve geniş bir arazi idi ve Peygamber de burada herhangi bir inşaatın yapılmasına müsaade etmedi. Rivayetlerde peygamberin (burası için) kullandığı ifadeler ile kendi pazarında bina yapılmasını yasaklarken kullandığı ifadelerin birbirine çok benzemesi dikkate değer bir husustur.⁴⁴ Muâviye b. Ebî Süfyân, Ebû Süfyân b. Hâris b. Abdulmuttalib'in konağını satın aldı ve bu konağı peygamberin Musallâsına kadar genişletti.⁴⁵ Ebû Süfyân b. el-Hâris'in bu konağı ile ilgili rivayetlerden, Musallâ'nın da İbn Hişam'ın pazarına dahil edildiği sonucunu çıkarmak mümkündür.⁴⁶ Doğrusu İbn Zübâle, pazarın genişliğine Musallâ'dan Hazreç'in Sâ'ide oğullarından Sa'd b. Ubâde'nin Cirarına kadar uzandığını söylemektedir. Semhûdî, Musallâ'nın Medine'nin batı sınırında olmayıp güney sınırında olduğunu tahmin etmektedir.⁴⁷ Buğday satıcıları Musallâ'da idiler.⁴⁸

43 Semhûdî, c. I, s. 543, (*Dâru Hişam b. Abdulmelik elleti ehaze bihe's-sûk*): *sümme benâ zâlîke buyûten fe ceale fihe'l-esvâk kullehâ, .. ve .feale zâlîke fi baaki'iz-Zübeyr, darabe aleyhi tâkât ve ekrâhâ ve sedde vucûhe dûrihim ve ceale li's-sikek menfezen yuğlaku. Kultu (=Semhûdî) ve muraduha ennehu ceale fi fedâi Bakî'iz-Zübeyr dâren ke dâri's-sûki, ve la yutevehhemu min zâlîke enne Bakî'iz-Zübeyr min cümleti's-Sûki, li ma seye'ti tercemetihî.*

44 Semhûdî, c. II, s. 6; c. II, s. 12. *Harece Resulullah ila'l-musallâ, fe kâle "hâzâ müstemterunâ ve musâllanâ, li edhânâ ve fitrinâ, lâ yüdayyiku ve lâ yüntekasu minhu'-ş-şey'un.*Krş. Kister (yukarıdaki dp. 28) s. 273 vd.

45 Semhûdî, c. I, s. 547. M. J. Kister, "The Batle of the Harra", in *Studies in memory of Goston Weit*, ed. M.Rosen-Ayelon, s. 48.

46 İbn Şebbe, *inne Ebâ Süfyân b. el-Hâris b. Abdulmuttalib ittehaze dâren bi'l-musallâ fi mevdi'i'l-haccâmîne, sümme 'btââhâ Muaviye ve zâdehâ fi musallâ'n-Nebiyyi (sav), sümme ehazahâ ba'du Hişam b. Abdulmelik fi dârihi'l-letî ehaze bihâ's-sûk, sümme hudîmet.*

47 Semhûdî, c. I, s. 148; *JSAI*, 6 (1985), 166 nolu dp.

48 Semhûdî, c. II, s. 3. *İnde'l-hannâtîne bi'l-musallâ*, konu ile ilgili olarak bkz. dp. 41.

Ebû Said el-Hudrî'nin Uhud savaşında şehit edilmiş olan babası Mâlik b. Sinân'ın kabri buğday satıcılarının olduğu taraftaki elbise satıcılarının yakınında bulunan mescitte idi. Bir başka rivayete göre ise; Mâlik b. Sinân, eski pazara ait olan elbise satıcılarının camisinin yakınına gömüldü.⁴⁹ Diğer bir rivayete göre de Daru Nahle'nin yakınındaki elbise satıcılarının olduğu (daha sonra elbise satıcılarının olacağı) yere defnedildi.⁵⁰ Ahcâr ez-Zeyt olarak isimlendirilen yer, Mâlik b. Sinân'ın kabrinin yakınında bulunuyordu.⁵¹ (Daru Nahle ve Ahcâr ez-Zeyt ile ilgili aşağıya bkz.)

6. ez-Zevra: Rivayetlerde ez-Zevra'dan da oldukça sık bahsedilmektedir. Eski Medine pazarında ya da Dar Nahle'ye yakın bir yerde olduğu rivayet edilmiş olan Mâlik b. Sinân'ın kabri, bir başka rivayete göre ise ez-Zevra'da ya da ez-Zevra'nın yakınında bulunuyordu. Abbas b. Abdulmuttalib'in konağının Mâlik b. Sinân'ın kabrinin yakınında ez-Zevra'da olduğu rivayet edilmektedir.⁵² Bir başka arazi olan Daru Nahle, Balât'ın sonunda, Abbas'ın konağının yanında yer alıyordu. İbn Hişam'ın Medine pazarına dahil ettiği arazinin güney doğusundaki el-Ğars ile alakalı olarak da aynı bilgiler verilmektedir.⁵³ Bir başka rivayet ise Daru en-Nahle'yi "ez-Zavra pazarı" olarak göstermektedir.⁵⁴ Daru Nahle'nin yanında, avlusunu Sahibu's-Sukların oturmak için kullandıkları Ma'mer b. Abdullah el-Advî'nin konağı bulunuyordu.⁵⁵ Amilu's-Sûk'un oturmakta olduğu pazarın içindeki bu yeri, Peygamber'in Ma'mer'e iktâ' olarak verdiği rivayet edilmektedir.⁵⁶ Yukarıda ifade edilen mekanlar İbn Hişam

49 Semhûdî, c. II, s. 106, krş. yukarıdaki 37.dp; JSAL, 6 (1985), III. Bölümün sonu.

50 Vakıdî, c. I, s. 312.

51 Semhûdî, c. II, s. 118; Salih Ahmed el-Ali, "Studies in the Topography of Media", in *Islamic Culture*, c. 35 (1961), s. 80.

52 Semhûdî, c. I, s. 541. *Hâtîmeti'l-balât, eyi'l-lezî inde dâri'l-Abbas bi Zevrâ', bi kurbi meşhedi Mâlik b. Sinân.*

53 Semhûdî, c. I, ss. 541-542. *Kâle İbn Zûbâle akıbe zikrihi li ibtidâi'd-dâri min hâtîmeti'l-balât, fe medâ bihâ hattâ sedde bihâ veche dâri'l-Abbas b. Abdulmuttalib, eyi'l-letî inde hâtîmeti'l-balât, ve Dâra Nahle, ve kânet li Âli's-Şeybe b. Rebi'a, ve innemâ sümmiyet Dâre Nahle, li nahle kânet fihâ.*

54 *Umdetu'l-Ahbâr*, 278.

55 Semhûdî, c. I, s. 542. *Sümme dâru Ma'mer el-Adevî elleti kâne yeclisu sâhibu's-Sûk bi finâiha.*

56 *İsâbe*, c. VI, s. 189 *enne'n-Nebiyye (sav) akta'a Ma'mer b. Abdullah dârehu elleti bi's-sûk, ve hiye elleti yeclisu âmilu's-sûk.*

pazarının doğu duvarı boyunca uzanmaktaydı. Bu duvar boyunca uzanan bir başka arazi ise İbn Mesud'a ait idi. İbn Mesud'un yeğeni Abdullah b. Utbe b. Mesud, Ömer b. Hattap tarafından pazarı kontrol etmekle görevlendirilmişti.⁵⁷

Diğer rivayetlerden ez-Zevra'nın Medine pazarının kenarında olduğu anlaşılmaktadır. Medine pazarının girişi Balât'ın bitimine yakındı ki çevresindeki bölgeye ez-Zavra denilmekteydi.⁵⁸ ez-Zevra'da insanların basamakla indikleri kalya taşı çarşısı bulunmaktaydı.⁵⁹ Ahcâr ez-Zeyt olarak isimlendirilen yer de buraya yakındı.⁶⁰ Medine pazarı ile ilgili bulunan verilere uygun olarak, Mâlik b. Sinân'ın mezarının (daha sonraki) Medine surunun içinde yer aldığı, eski pazarda, Medine'nin batı tarafında sura bitişik bulunduğu rivayet edilmektedir.⁶¹ Diğer rivayetler ise ez-Zevra'yı Bakî' el-Hayl'a bitişirmektedirler. Bu bitişirme bazı ilgililerden dolayı olup peygamber pazarını da içermektedir. Uhut'ta öldürülenlerden bazısının, pazarda, Zeyd b. Sâbit'in konağının yakınındaki Bakî'u'l-Hayl'da, gömüldükleri rivayet edilmektedir. Burası Sûku'z-Zahr yani deve pazarıdır.⁶² Zeyd b. Sâbit'in konağı ise; daha sonra peygamber

57 *İsâbe*, c. IV, s. 166, es-Suyûtî, *Tenviru'l-Havâlik Şerh Ala Muvattâ el-Mâlik*, Beyrut 1973, c. I, s. 266, Krş. *İsâbe*, c. III, s. 27; İbn Abdî'l-Berr, *el-İsti'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*, ed: el-Bicâvî, Kahire, c. II, s. 576.

58 Semhûdî, c. I, s. 544, c. I, s. 15. *..enne mukaddeme Sûki'l-Medine mimnâ yeli hâtimate'l-balât ve mâ havle zâlike kâne yusemmâ bi'z-Zevrâ*, krş. Yâkût, *Buldân*, Zevrâ maddesi,... *ve'z-Zevrâ: mevdi'un inde sûki'l-Medine kurbe'l-mescid:.... huve murtefi' ke'l-menâre; ve kîle beli'z-Zevrâ sûku'l-Medine nefsuhu*. Ayrıca bkz. el-Ali, (yukardaki dp.46), 88.

59 Semhûdî, c. I, s. 544. *"edrektu sûken bi'z-Zevrâ yukâlu lehu sûku'l-hurud (el-hurus olarak yazılmıştır.) Kâne'n-Nâs yenzilûne ileyhâ bi Derec."*

60 Semhûdî, c. II, s. 242

61 Kalyûbî, varak no: 32b.

62 Vâkidî, c. I, s. 312; Yâkût, *Buldân*, Hayl maddesi, krş. sûku'z-Zuhr ile aynı gibi görünen sûk el-genem, Peygamber'in pazarını kuşatan diğer arazilere yakın olduğu için İbn Ebî Zi'be ait idi. Bkz. Semhûdî, c. I, s. 548. Aynı şeyler *mirbed en-ne'am* için de söylenmektedir. Bkz. Semhûdî, c. II, s. 52. (Hendek savaşı ile ilişkilendirilmiştir.)

Medine pazarına *Bakî'u'l-Hayl* denilmekteydi Bkz. Semhûdî, c. I, s. 544. *"kâne yukâlu li sûki'l-Medine Bakî' el-Hayl*. Semhûdî, c. II, s. 264'de şunları aktarmaktadır: Bakî' el-Hayl, Musallâ'nın bitişğinde olup Medine pazarı ile aynı yerdir. *"mevdi'u sûki'l-Medine el-mücavir li'l-musallâ."* Dolayısıyla Semhûdî, Bakî' el-Hayl ile Bakî' el-Musallâ'nın aynı yer olduğu

pazarı olacak olan Benû Sâ'ide'nin mezarlığının sonunda bulunuyordu. Bakî' el-Hayl (açık bir şekilde İslâm öncesi bir isimdir), Hicret öncesinde ticari faaliyetlerin yapıldığı bir yer olarak görülmektedir. Bu alan sadece mezarlık değildi. Medine pazarında, Bakî'u'l-Hayl'de Mâlik b. Sinân'ın kabrine yakın bir yer adı olan ez-Zevra aynı zamanda peygamberin oğlu İbrahim'in kabrinin bulunduğu yerin de adı idi.⁶³ Daha sonra Medine'nin kuzey girişi Bakî'u'l-Hayl'dan dolayı Babu'l-Bakî olarak isimlendirildiği görülecektir.⁶⁴ Aynı şekilde Bakî' el-Hayl'in Sel' Dağına yakın olduğunu da biliyoruz.

Osman b. Affan döneminde Medine'de önemli miktarda inşaatın yapıldığı görülmektedir. O, ez-Zevra'yı inşa etti,⁶⁵ onun döneminde binalar Sel' Dağına⁶⁶ kadar ulaştılar ve bu genişleme ile ilgili eskatolojik bir takım rivayetler mevcuttur. Bazı rivayetlerde ise ez-Zevra'nın Peygamber mescidinin doğusunda bulunan Baki' el-Ğarkad ile ilişkilendirildiğini de not etmek gerekir. Ez-Zübeyriyyat (yani) Bakî' ez-Zübeyr, Bakî' el-Ğarkad'a komşu idi. Bakî' ez-Zübeyr ile Bakî' el-Ğarkad arasındaki arazi el-Bakkal olarak

kanaatindedir. (krş. *el-Meğânimu'l-Mutâbe*, el-Balât maddesi: "cenûbu'l-Musallâ". el-Bakî, Medine pazarının Musallâ'ya yakın olan kısmı olup buraya Bakî' el-Musallâ da denilmekteydi. Bkz. Semhûdi, c. I, s. 545; Sûku'l-Musallâ ile Sûku'l-Bakî' de aynı yerdir. Bkz. Semhûdi, c. I, s. 454. Bir başka rivayette göre ise pazara Bakî' el-Medine adı verilmiştir. Bkz. Fahrettin el-Razî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Kahire yy, ty. c. XVI, s. 172... "ve inneke le tebi'û'l-karaza. yeomeizin bi Bakî'i'l-Medîne" krş. Semhûdi, c. II, s. 264 "Bakî' el-Hayl mevdi' şarkıyye'l-Medîne el-mücvir li'l-musallâ (devamındaki mısra da Bakî' el-Musallâ anlatılmaktadır.) Bakî' el-Hayl, Sel' dağına yakındı. Bkz. Kalyûbî, varak no: 27b. O şöyle demektedir: Peygamber'in bayram namazını, Bakî'de kıldığını söyleyenler yanılmaktadırlar, Sel' dağına yakın olan Medine pazarındaki Bekî' el-Hayl şeklinde yorumlayanlar hariç.

63 Kalyûbî, varak no: 39a.

64 ez-Zürkânî, *Şerh ala Mevâhibi'l-Leduniyye*, Kahire 1329, c. II, s. 18. (Bu bilgiler Semhûdi'den aktarılmıştır.) *ve huve* (Uhud dağı kasedilmektedir.) *cebelun meşhurun bi'l-medine ala ekalle min fersah minha, li-enne beyne evvelihî ve beyne bâbihâ'l-ma'rûf bi bâbi'l-bakî' mileyni ve erbaate esbâ' mil tezâdu yesîran.*

65 Yakubî, *Tarih*, c. II, s. 166. *Ve fi hâzihî's-sene* (hicri 27. Yıl kasedilmektedir.) *benâ Osmân dârehu ve benâ ez-Zevrâ'*. Krş: Yâkût, *Buldân*, ez-Zevrâ maddesi, *ve'z-Zevrâ' eydan dâr Usman b. Affân bi'l-Medîne*. Ayrıca bkz. Yakubî, *Müşâkeletu'n-Nâs li Zemânihim*, ed: William Millward, Beyrut 1962, s. 13; Mesudî, *Murucû'z-Zeheb*, ed. Pellat, Beyrut 1966, c. III, s. 76.

66 ed-Diyarбекрі, *Tarihu'l-Hamis*, Kahire 1283, s. 269.

isimlendiriliyordu. el-Bakkal, Bakî ez-Zübeyr'in doğusunda bulunuyordu.⁶⁷ Bakî ez-Zübeyr ile ez-Zevra arasındaki bağ, peygamberin oğlu İbrahim'in kabri ile ilgili iki paralel rivayet tarafından ortaya konmaktadır. Rivayetin birine göre İbrahim, ez-Zevra'da gömüldü.⁶⁸ Diğer rivayete göre ise; İbrahim öldüğünde Peygamber'e "oğlunu nereye gömelim" diye sormuşlar, peygamber de "Bizden cennete giden ilk şahıs olan Osman b. Muaz'ın yanına gömün" diye cevap vermiştir. Osman b. Muaz'ın kabri ise Amr b. Avfoğullarının çöplüğüne (kiba) yakın idi.⁶⁹ Diğer rivayetlerde bu çöplüğün gerçekte Bakî el-Ğarkad'da olduğu görülebilir: Osman b. Muâz daha önce Bakî el-Habhabe olarak isimlendirilen Bakî el-Ğarkad'a, daha sonra çöplük olarak bilinecek olan yerin yanına, Muhammed b. Hanefiye'nin arazisinin yanına gömüldü.⁷⁰ Bu paralel rivayetler üzerinde çalışmanın yanı sıra Osman b. Affan tarafından Bakî el-Ğarkad'a inşa edilen yapılar ile ilgili bilgiler birbirine bağlanabilir. el-Mekaid, Osman'ın arazisinin yakınında, peygamber mescidinin doğu kapısına yakın olan dükkanlar idiler.⁷¹ Peygamber'in oğlu İbrahim öldüğü zaman, namazı (işte bu) el-Mekaid'de kılındı.⁷² Mescidin doğu kapısından Bakî el-Ğarkad'a gidilebiliyordu. El-Ğarkad'da bir çok Medinelinin kabri bulunuyordu. Peygamber'in oğlu İbrahim'in ve Hasan b. Ali'nin de kabri buradaydı.⁷³ Dolayısıyla güvenli bir şekilde ez-Zevra'nın İslâmî Medine'nin ortasında yer aldığı sonucuna varabiliriz.

67 JSAI, 6 (1985) I. Bölüm.

68 Semhûdî, c. II, ss. 84-85; krş. s. 851, *fe yüstefâdu tesmiyetu zâlike'l-mevdi' bi'z-Zevrâ' eydan.*

69 *Lisânu'l-Arab*, kbv. Maddesi. *inde feratnâ Osman b. Maz'un, ve kâne kabru Osman inde Kibâ benî Amr b. Aof, ey kunâsetihim.* Krş. Semhûdî, c. II, s. 84. İbn Zübâle:... *ve dufine Osman b. Maz'un inde benî Amr b. Osman.*

70 İbn Sa'd, c. III, s. 397; Semhûdî, c. II, ss. 84, 85.

71 Bkz. İbn Batuta, c. I, ss. 272-273.

72 Semhûdî, c. II, s. 376.

73 Muhammed b. Abdül Mün'im el-Himyârî, *er-Ravdu'l-Mi'târ fi Haberi'l-Aktâr*, ed. İhsan Abbas, Beyrut 1975. Tabbe maddesi (hicri 263 yılında inşa edilmiş olan duvar ile ilgili rivayet)

Kaynaklar

- Ahmed b. Abdulhamid el-Abbasi, *Umdetu'l-ahbâr fi Medineti'l-Muhtâr*, ed.: Muhammed et-Tayyib el-Ensârî, Es'ad Trabzonî, yy., ts.
- Ahmed b. Ahmed el-Kalyûbî, *en-Nahdetu'l-latife fi beyânî makasidî'l-Hicâz ve Me'âlimihî's-Şerifa*, Nur Osmaniye, 2953/3442.
- C..Brockelmann, *GAL: Geschichte der Arabischen Literature*, ikinci baskı. Leiden 1943-1949; 3 Suplementbande, Leiden 1937-1949.
- Ebü'l-Ferec el-İsfahânî, *Kitabu'l-Eğânî*, Bulak 1285.
- el-Firuzabadî, *el-Meğanimu mutabe fi mealimi tabe*, ed.Hamad el-Câsir, Riyad 1389/1969.
- el-Matarî, *et-Ta'rif bi ma Enseti'l-hucra min mealim Dâri'l-Hicre*, Lala İsmail Ktp., no: 62.
- es-Semhûdî, *Vefau'l-vefâ bi ahbari dâri'l-Mustafa*, Kahire 1326.
- F. Sezgin, *GAS: Geschichte der Arabischen Schrifttums*, I, Leiden, 1967.
- İbn Batuta, *Voyages*, ed.: Defrémery and Sanguinetti, Paris, 1853-1859.
- İbn Cerîr et-Taberî, *Tarih er-rusul ve'l-mulûk*, ed.: Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim, Kahire 1380/1960-1387/1967.
- İbn Hacer, *el-İsâbe fi temyizi's-sahabe*, ed.: el-Becavî, Kahire 1392/1972.
- İbn Hazm, *Cemheretu Ensâbi'l-Arab*, ed.: Abdusselam Harun, Kahire 1382/1962.
- İbn Rusta, *el-A'laku'n-nefise*, ed.: de Goeje, Leiden 1894.
- İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-kübrâ*, Beyrut 1380/1960-1388/1968.
- İbnu'l-Esîr, *Usdu'l-Ğâbe fi ma'rifeti's-sahabe*, Kahire 1280.
- Muhammed b. Ömer el-Vakîdî, *Kitabu'l-Meğazî*, ed.: Marsden Jones, Londra 1966.
- Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebu Kureys*, ed.: Levi Provençal, Kahire 1953.
- Yakubî, *Tarihu Yakubî*, Beyrut, 1379/1960.
- Yakut el-Hamevî, *Mu'cemu'l-Buldân*, Beyrut, 1957.